

Interpretacija dječjeg crteža obitelji

Halilović, Erna

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:895863>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-15**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

ERNA HALILOVIĆ

INTERPRETACIJA DJEČJEG CRTEŽA OBITELJI

Završni rad

Pula, rujan 2023.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

ERNA HALILOVIĆ

INTERPRETACIJA DJEČJEG CRTEŽA OBITELJI

Završni rad

JMBAG: 0303096625, redoviti student

Studijski smjer: Prijediplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Predmet: Metodika likovne kulture u integriranom kurikulumu 2

Znanstveno područje: Umjetničko područje

Znanstveno polje: Likovna umjetnost

Znanstvena grana: Likovna pedagogija

Mentor: doc. art. Breza Žižović

Pula, rujan 2023.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani _____, kandidat za prvostupnika _____ ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, _____ dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom

_____ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	6
SUMMARY.....	7
1.UVOD.....	8
2.Razvoj likovnog izražavanja i ekspresije kod djece	9
2.1.Črčkaranje/šaranje (od 18 mjeseci do 3 godine)	9
2.2.Osnovni oblici (3-4 godine).....	10
2.3.Ljudski oblici i početne sheme (4-6 godina).....	12
2.4.Razvoj vizualne sheme (6-9 godina).....	13
3.Likovni jezik i simboli	13
4. Dječji crtež	16
4.1.Crtež kao potpora dječjem razvoju.....	16
4.2.Crtež kao projekтивно-dijagnostičko sredstvo.....	17
4.3.Crtež kao komunikacijsko sredstvo	17
4.4.Crtež kao terapijsko sredstvo	18
5. Proces izrade dječjeg crteža	19
6.Dječji crtež čovjeka i životinja	20
6.1.Čovjek.....	20
6.2.Životinje	21
7. Emocije i dječje likovno stvaralaštvo	22
8.Priprema	23
8.1. Samoanaliza	27
9.Interpretacija dječjeg crteža obitelji.....	27
10.ZAKLJUČAK.....	36
LITERATURA	37
POPIS SLIKA.....	39

SAŽETAK

Danas se crtež, u radu s djecom, ponajviše koristi kao potpora dječjem razvoju te projektivno-dijagnostičko, komunikacijsko i terapijsko sredstvo. Već u najranijoj dobi djeca započinju svoje eksperimentiranje s materijalima za crtanje. Važno je istaknuti kako crtež doprinosi dječjem izražavanju, osvještavanju i prepoznavanju emocija te finoj motorici. Crtežom djeca iskazuju svoja razmišljanja i emocionalno nezadovoljstvo. Od iznimne je važnosti promatranje djeteta i shvaćanje onoga što nam ono želi reći. Crtanje postaje način na koji dijete izražava svoje poimanje okoline i svega što mu je važno. Kako djeca rastu, tako i njihovi crteži postaju sve detaljniji.

Cilj je ovoga rada prikazati razvoj likovnog izražavanja i ekspresije kod djece kroz navedene 4 faze: proces nastajanja crteža, dječji crtež čovjeka i životinja, emocije i dječje likovno stvaralaštvo te analiza obiteljskih crteža.

Ključne riječi: crtež, djeca, razvoj, komunikacija, terapija, emocije, životinje, obitelj

SUMMARY

Today, in working with children, drawing is mostly used as a support for children's development and as a projective-diagnostic, communication and therapeutic tool. Already at an early age, children begin their experimentation with drawing materials. It is important to point out that drawing contributes to children's expression, awareness and recognition of emotions and fine motor skills. By drawing, children express their thoughts and emotional dissatisfaction. It is extremely important to observe the child and understand what he wants to tell us. Drawing becomes the way in which the child expresses his understanding of the environment and everything that is important to him. As children grow, their drawings become more and more detailed.

The aim of this paper is to show the development of children's artistic expression through the above 4 stages: the process of creation of drawings, children's drawings of humans and animals, emotions and children's artistic creativity, and the analysis of family drawings.

Keywords: drawing, children, development, communication, therapy, emotions, animals, family

1. UVOD

Likovnim izražavanjem djeca komuniciraju od rane dobi. Ovisno o aktivnosti, umjetnost može aktivno uključiti sva osjetila – vid, sluh, dodir, miris i okus. Djeca su prirodno znatiželjna, vole istraživati, promatrati i oponašati svijet oko sebe. Na taj način lakše kontroliraju sebe i svoj odnos prema okolini. Ovaj je rad inspiriran željom za stjecanjem novih saznanja i važnih informacija o dječjem crtežu. Većina odraslih nije svjesna dobrobiti crtanja kod djece već u najranijoj dobi. Naime, crtanjem djeteta izražava svoje misli, osjećaje, motoričke i kognitivne sposobnosti. Također, crtanjem djeteta postaje samouvjereno te uči vjerovati sebi i drugima. Pored toga, crtanjem djeca razvijaju svoju maštu, kreativnost, finu motoriku te stvaraju usmjerenost prema prepoznavanju vlastitih emocija. Likovno izražavanje omogućuje djeci sigurno suočavanje s ponekad zastrašujućim emocijama. Kako Škrbina (2013.) ističe, proces izrade dječjega crteža vrlo je složen te na njegov završni oblik utječe veliki broj čimbenika. Djetetu je neophodno dozvoliti slobodno, neograničeno izražavanje kako bi se ono kasnije oblikovalo u kvalitetnu i realnu osobu. Osim toga, s djetetom je važno razgovarati o njegovu radu i pružiti mu podršku i razumijevanje.

Ovaj se rad sastoji od teorijskoga i praktičnoga dijela. U teorijskome dijelu govorit će se o likovnome jeziku i simbolima, razvoju likovnoga izražavanja i stvaranja kod djece, procesu izrade crteža, crtanju čovjeka i životinja te emocijama i dječjem likovnom stvaralaštvu. U praktičnome će se dijelu prikazati priprema na temelju koje je provedena aktivnost te će se analizirati radovi djece mješovite vrtićke skupine.

2. Razvoj likovnog izražavanja i ekspresije kod djece

Poznato je kako djeca crtaju stoljećima unazad, međutim, do 19. je stoljeća sačuvan mali broj njihovih likovnih radova. Škrbina (2013.) navodi kako je, nekadašnji odnos prema djeci, razlog zbog kojega se radovi nisu dokumentirali. Naime, tada se smatralo da su dječje vještine, njihova mišljenja i razumijevanje inferiorni i nesavršeni te se samim time radovi nisu očuvali. U 20. je stoljeću došlo do porasta interesa za period ranoga djetinjstva, a danas se dječji crteži smatraju odrazom djetetove osobnosti i emocionalnoga života.

Prema Grgurić i Jakubin (1996.), razvoj dječjega likovnog izražavanja istodobno prolazi kroz nekoliko procesa sazrijevanja i učenja: razvitak psihomotorike ruke, šake, prstiju i ovladavanje instrumentom rada, spoznavanje okoline i razvitak znanja o njoj te razvitak potreba i sposobnosti povezivanja okoline od simbolizacije, preko prikazivanja onoga što dijete „zna“ o okolini (intelektualni realizam), pa do prikazivanja onoga što stvarno objektivno može vidjeti u okolini (vizualni realizam). Likovni izraz može se promatrati kroz različite faze, a one, koje se često koriste kao sredstvo procjene dječjega likovnog izražavanja, jesu: črčkanje / šaranje, osnovni oblici, ljudski oblici i početne sheme te razvoj vizualne sheme (Škrbina, 2013.).

2.1. Črčkanje / šaranje (od 18 mjeseci do 3 godine)

U dobi od 18 mjeseci do 3 godine djeca počinju stvarati prve tragove na papiru. „U početku je prilikom šaranja prisutna mala kontrola pokreta, te se postupno poboljšavaju vizualna i motorna koordinacija.“ (Škrbina, 2013.:73). S obzirom na to da je črčkanje odraz vježbanja koordinacije oko-ruka, slijed razvoja kreće se od grube do fine motoričke koordinacije koja se manifestira u dječjim likovnim radovima. Iako motoričke vještine nisu u potpunosti ojačane, šaranje obuhvaća ponavljane pokrete rukom koja ostavljaju trag na papiru u obliku kružnih oblika, vertikalnih i horizontalnih linija, točaka, mrlji i sličnih formi.

Kada je riječ o ovoj fazi likovnoga razvoja, likovne aktivnosti djece najčešće proizlaze iz doživljaja oblika, boje i ravnoteže (Grgurić, Jakubin 1998.). Dijete boju ne upotrebljava svjesno, već u njoj uživa bez određenih namjera. Crtanje djeci omogućuje kvalitetno izražavanje što za njih predstavlja izrazito zadovoljstvo te priliku za daljnji razvoj. Tijekom same aktivnosti, posebnu pozornost treba obratiti na osjećaje koje crtanje izaziva kod djece. Tako osjećaj neugode prilikom črčkaranja može upućivati na neke emocionalne ili razvojne poteškoće koje sprječavaju dijete da se slobodno izrazi (Škrbina, 2013., prema Malchiodi, 1998.).

Slika 1. Dječak, 2 godine i 4 mjeseca, flomaster

Izvor: Osobna arhiva

2.2. Osnovni oblici (3 - 4 godine)

Slijedi dob u kojoj djeca i dalje mogu uživati u šaranju, ali se istodobno razvija i njihov angažman u imenovanju ili smišljanju priča kojima nastoje dati smisao svojim likovnim radovima. Škrbina (2013.) navodi kako je glavna razvojna oznaka u ovom periodu stvaralaštva sposobnost da se ono što je dijete nacrtalo poveže sa svijetom koji ga

okružuje. Prema Grgurić i Jakubin (1998.), simboli su kod djece glavno sredstvo komuniciranja sa samim sobom. Vrlo često, prilikom likovnoga izražavanja, djeca razgovaraju sami sa sobom, točnije, s objektima koje crtaju.

Ipak, djeca u ovoj dobi žele komunicirati, no i dalje u ograničenome verbalnom opsegu. Postoje dva glavna tipa dječjega ponašanja koja mogu biti bitna za razumijevanje sadržaja i komunikaciju vezanu uz crteže (Škrbina, 2013. prema Gardner, 1980.). Prva skupina djece zainteresirana je za boje, veličinu i oblik te uživa u istraživanju, ali ne i u socijalnoj interakciji. Drugu se skupinu naziva „dramatičarima“ zbog toga što pokazuju veću ekspresivnost, interes za akciju te dramatične priče koje djecu povezuju s crtežima. (Škrbina, 2013. prema Gardner, 1980.)

Djeca u fazi osnovnih oblika često preferiraju apstraktno nad realističnim izrazom zbog karakterističnoga bogatstva boja i dizajna apstraktnoga slikarstva (Škrbina, 2013. prema Gardner, 1982.). Također, dijete, putem stenografijske metode koju posjeduje, stvara zamjenu za realnost (Grgurić, Jakubin 1998.). Prema Škrbini (2013.), oblici iz ove faze prethodnici su ljudskim figurama i ostalim objektima koji se pojavljuju u idućoj fazi.

Slika 2. Djevojčica, 4 godine, „Tata i duga“, flomaster

Izvor: Osobna arhiva

2.3. Ljudski oblici i početne sheme (4 - 6 godina)

U ovoj fazi veliku ulogu ima dječji osjećaj i koncepcija prostora koji dijete doživljava primarno, a ono je vezano uz sebe i vlastito tijelo. Počinju se pojavljivati ljudske figure nerijetko nazivane „punoglavcima“ zbog svoje sličnosti s prvim stadijem žabina postojanja (Škrbina, 2013.). U ovoj se dobi crtež čovjeka sastoji od glave (krug), dviju nogu (dvije linije povučene iz kruga) i rijetko dviju ruku (dvije linije na suprotnim stranama kruga). (Škrbina, 2013. prema Malchiodi (1998.)) Samim odrastanjem djeca postaju sposobnija crtati različite figure s mnoštvom drugih detalja (kosa, zubi...). Nadalje, prema Grgurić i Jakubin (1998.), pored ljudskoga lika, na crtežima se pojavljuju i stvari koje dijete smatra važnima ili ih često dodiruje u svojoj okolini. Neke od takvih stvari jesu: kuća, drveće, životinje i cvijeće. Škrbina (2013.) ističe kako djeca još uvijek ne pristupaju svjesno dizajnu i kompoziciji te kako ne postoji odmjeravanje i usklađivanje veličine objekta.

Slika 3. Djevojčica, 5 godina i 9 mjeseci, „Kuća“, flomaster

Izvor: Osobna arhiva

2.4. Razvoj vizualne sheme (6 - 9 godina)

U dobi od 6 do 9 godina djeca brže napreduju na umjetničkom području, a samim se time razvijaju i vizualni simboli te prave vizualne sheme objekata iz okoline. Djeca počinju povezivati boju i objekte (npr. drveće sa smeđim deblom i zelenom krošnjom), ravna linija predstavlja tlo, a moguća je i uporaba linije koja simbolizira nebo. Ipak, još uvijek ne postoji prava tendencija prikazivanja svijeta na trodimenzionalan način. Nadalje, ljudska figura postaje figura koja ima glavu i trup, a često se pojavljuju i tzv. rendgen-slike. „U radovima djece ove dobi prepoznaju se sloboda izražavanja i kreativnost.“ (Škrbina, 2013.:82) Pored toga, pojavljuju se i takozvane „šablone“ koje usporavaju stvaralački čin. Najčešće šablone jesu: kuća, sunce, cvijet i dr. Iako postoje mišljenja da je šablona djetetova likovna apstrakcija, Grgić i Jakubin smatraju da bi se takve apstrakcije trebale rjeđe koristiti. (Grgurić i Jakubin, 1998.)

Slika 4. Djevojčica, 6 godina i 1 mjesec, „Obitelj“, flomaster

Izvor: Osobna arhiva

3. Likovni jezik i simboli

Likovni jezik ili likovni izraz djece urođena je sposobnost izražavanja, komuniciranja i oblikovanja koja nije preuzeta i naučena od društvene okoline već se razvija u vidu spontane interakcije unutrašnjega svijeta djeteta i njegove okoline. Prilikom razvoja djeteta, veliki utjecaj ima njegovo pravo na individualnost. (Belamarić, 1987.) „Likovnim jezikom dijete kreativno izražava svoja iskustva, doživljaje, znanja, ideje, a proces toga izražavanja je važniji od rezultata.” (Šipek, 2015:21). Sadržaje, kojima se bavi dječja svijest, a koji nam inače nisu dostupni, djeca iskazuju putem svojstava i značenja oblika. Nasuprot tome, oblici likovnoga izražavanja prepoznati su kao povratna sprega koja otkriva dječje vještine percipiranja, predočavanja i poimanja, a jednako tako i vještine oblikovanja i stvaranja. (Belamarić, 1987.)

“Likovni se simboli u djece javljaju spontano i prirodno.” (Belamarić, 1987:14) Najčešće oko druge godine, djeca različitim linijama, odnosno prvim likovnim znakovima, započinju likovnu igru. Osim toga, različitim linijama izražavaju različite segmente življenja i postojanja. U ovoj dobi, za djecu, stvaranje linija znači izraz i čin. Kružne linije izražavaju kretanje prostorom, dok vibrirajuće linije unutarstvu životnost nečega. Upravo iz toga razloga dijete u četvrtoj godini života nacrtanom čovjeku dodaje vibrirajuće linije uzduž ruku i nogu kako bi ih oživio.

S druge strane, djetetovo šaranje naznačuje njegovo nerazumijevanje postavljenih očekivanja i situacija. Velik broj vibrirajućih linija naznačuju veća ili manja tamna područja, odnosno mrlje koje su isto tako prirodni tok razvoja. Primjećujući kako događaji nisu trajni, a neki su i nestajući, dijete svoje osjećaje počinje izražavati udarcima olovke po papiru prilikom čega nastaju tzv. točke-crtice. Niz kraćih linija upućuje na usvajanje pojma reda, dok ravne linije označavaju otkrivanje prve dimenzije, točnije smjera prostora. Nadalje, vodoravne, horizontalne linije predstavljaju prostiranje, vodoravnost zemlje i orijentaciju u prostoru, a okomite, vertikalne linije iskazuju kretanje uvis ili dubinu. Simbol za nestabilnost i nesigurnost jesu kose linije. (Belamarić, 1987.)

Prvi oblik kojega djeca pronalaze je krug. On je ujedno i simbol za sve pojedinačne oblike. Belamarić (1987.) navodi kako pojava krugova u crtežima najčešće znači da dijete

postaje svjesno sebe kao individualnoga bića. Crtanje kvadrata predstavlja trenutak kada dijete postaje svjesno svoje svijesti. Točnije, crtanje kvadrata zahtijeva naglašenu pažnju, namjeru, svjesno htijenje. Takvu svijest doživljavaju i odrasle osobe, ali kod djeteta je to puno dublje i snažnije.

4. Dječji crtež

„Crtež je prvi jezik kojim se pojedinac služio, način izražavanja koji je stariji od pisane riječi.“ (Škrbina, 2013:109) Prilikom crtanja koristi se kinestetičko, vizualno i taktilno sredstvo bez verbalnoga aspekta. Crtež je iznimno važan način izražavanja djetetove osobnosti putem kojega se mogu dobiti informacije o razvoju, emocionalnom i kognitivnom funkcioniranju, potisnutim traumama (Škrbina, 2013). Prema Grbeša (2020.), djeca putem crteža ukazuju što ih zanima i uzbuđuje. Kukovec (2023.) navodi da svaki dječji crtež ima svoje značenje koje odrasli ponekad ne mogu otkriti. Također, na Katedri za zdravstvenu psihologiju navode kako je crtež pokazatelj djetetove motoričke i intelektualne zrelosti. (Katedra za zdravstvenu psihologiju, 2015.) Tradicionalna dijagnostička tehnika kojom se dobivaju informacije o djetetu je crtanje obitelji. (Oaklander, 1996.)

4.1. Crtež kao potpora dječjem razvoju

Crtežom puno otkrivamo o djetetovu razvoju, emocionalnome, motoričkome i kognitivnome funkcioniranju. Danas se često koristi crtanje uz igru s ciljem provođenja različitih razvojnih i odgojno-obrazovnih programa. Glavni cilj pristupa, u kojem se dolazi do kombinacije likovnoga izražavanja i drugih intervencija, je: „razvoj osnovnih spoznajnih funkcija (oblik, boja, veličina predmeta) kroz razvoj vizualne percepcije i vizualne memorije, razvoj prostorne orijentacije, razvoj fine motorike ruku i prstiju kroz taktilno-kinestetski osjet, razvoj okulomotorne i grafomotorne koordinacije, razvoj auditivne percepcije, razvoj pažnje i koncentracije, kognitivni razvoj, razvoj samopouzdanja.“ (Škrbina, 2013:111 - 112) Isto tako, kroz likovno se izražavanje može utjecati na djetetov emocionalni razvoj putem slobode izražavanja koje mu crtanje pruža.

4.2. Crtež kao projektivno-dijagnostičko sredstvo

Projektivne su se tehnike razvile kako bi se izbjegle poteškoće direktnoga ispitivanja uz lakše neizravno izražavanje. Točnije, ispitaniku se nudi mogućnost da svoje osjećaje i uvjerenja reflektira na treću osobu ili neki drugi objekt. (Škrbina, 2013.) Mihalić ističe (2013.) kako dječji crtež može biti pokazatelj djetetova motoričkoga, intelektualnoga i kognitivnoga razvoja. Jedan od primjera je često korišten test „Kuća-Drvo-Čovjek“ koji služi za procjenu intelektualnoga funkcioniranja djeteta. (Škrbina, 2012. prema Buck, 1948.) Odgovore na pitanja, vezana uz dom i članove obitelji, može nam dati crtež kuće, dok se predstavnikom dječjega psihološkog razvoja i osjećaja prema okolini smatra crtež drveta. Na takvim je crtežima važno obratiti pozornost na prisutnost ili odsutnost obilježja, proporcije, detalje, perspektive i boje koje dijete koristi prilikom likovnoga izražavanja.

4.3. Crtež kao komunikacijsko sredstvo

Danas se govor smatra najčešćim sredstvom izražavanja, no, iščitavajući raznu literaturu, nailazimo na podatak da je likovni jezik stariji i komunikacijski lakši od govornoga. Naime, likovno će izražavanje lakše potaknuti dijete da govori o problemima, osjećajima i iskustvima. Crtanje je način komunikacije koje rijetko koje dijete odbija. Upravo se zbog toga crtež često koristi i kao komunikacijsko sredstvo između djeteta i terapeuta. (Škrbina, 2012. prema Winnicott, 1971.)

Na temelju raznih istraživanja, zaključeno je kako djeca svoje misli i osjećaje puno lakše izražavaju dok crtaju. (Škrbina, 2013.) Jednako tako, dijete, kao socijalno biće, crtežom obitelji jasno određuje uloge svih članova u njoj. (Vidović, 2015.) Također, crtežima dobivamo vrlo jasne informacije o bolestima, zlostavljanju te zanemarivanju djece.

4.4. Crtež kao terapijsko sredstvo

Kada govorimo o terapijskim intervencijama, svakako valja spomenuti crtež koji se podjednako koristi kod djece i odraslih. (Škrbina, 2012.) Prema Mihalić (2013.), crtež je, kao terapijsko sredstvo, vrlo pogodan za djecu s traumatičnim iskustvom koje se izražava putem ekspresije. Iz toga se razloga crtež koristi i kao terapijsko sredstvo jer djeca svoje negativne emocije lakše izražavaju crtanjem nego govorom.

Nadalje, Škrbina (2012.), ističe kako je crtež vrlo moćno sredstvo u radu s hospitaliziranom djecom. Naime, hiperkinetski poremećaj (ADHD) danas je jedan od najčešćih razvojnih problema u djetinjstvu. Likovno je izražavanje, za djecu s ADHD-om, terapija koja pruža vizualan pristup učenja. Osim toga, djeci s ADHD-om, na prilagodljiv je način potrebno pripremiti aktivnost, prostor i pribor. Nadalje, i djeca s intelektualnim teškoćama imaju potrebu za likovnim izražavanjem. Iako takva djeca nemaju predodžbu o predmetima i pojavama oko sebe, oni tijekom likovnoga izražavanja angažiraju sve svoje sposobnosti.

Kada govorimo o djeci s poremećajem spektra autizma, likovni programi u velikoj mjeri doprinose povezivanju i interakciji s vršnjacima i odraslima, preusmjeravaju nepoželjna samostimulirajuća ili destruktivna ponašanja u produktivno ponašanje. Naravno, prije same aktivnosti važno je provjeriti senzorna iskustva djece te pripremiti materijale prema potrebama djeteta kako ne bi došlo do senzornoga preopterećenja ili frustracije. (Škrbina, 2012.)

5. Proces izrade dječjega crteža

Likovno izražavanje kod djece, potaknuto unutarnjom pobudom, događa se spontano. Iz toga se razloga može zaključiti kako je sposobnost likovnoga izražavanja urođena. (Grgurić, Jakubin 1996.) Škrbina (2013.) ističe kako je proces izrade dječjega crteža vrlo složen, a na njegov završni oblik utječu brojni čimbenici. Iako dijete prilikom crtanja ne treba vremenski ograničiti, većina djece svoj crtež završi tijekom desetak minuta. Također, vrlo je važno da se djeci tijekom izrade ne nameću sadržaj i stil. (Škrbina, 2013. prema DiLeo, 1970.) Djeca svoj crtež često započinju blizu vrha papira, a kasnije se kreću slijeva-nadesno. Škrbina ističe kako se ova tendencija javlja u ranoj dobi bez obzira na pismo kulture kojoj dijete pripada. (Škrbina 2013., prema Thomas i Silk, 1990.)

Prema istraživanjima, veličina dobrih likova gotovo je uvijek superiorna naspram onih zlih. (Škrbina 2013., prema Thomas i sur., 1989.) Također, Bodulić (1982.) ističe kako su odnosi veličina likova pokazatelji emocionalne privrženosti ili pridavanja važnosti nekoj osobi. „Mnogi autori slažu se da veličina crteža ljudske figure može ukazivati na crtačevo samopoštovanje.“ (Škrbina, 2013. prema Machover, 1949., Koppitz, 1968., DiLeo, 1970 ; 1983:90.) U malenome se crtežu može prepoznati nisko samopoštovanje, depresija, anksioznost i osjećaj inferiornosti. Pored toga, uvećana ljudska figura može upućivati na agresivnost ili grandioznost. Kada je riječ o spolu, dječaci najčešće crtaju teme u kojima prevladavaju natjecanja, moći, agresije s čudovištima, raznim vozilima i oružjem dok djevojčice pretežito crtaju statične slike prirodnih komponenti s ljudima i životinjama. (Škrbina, 2013. prema Cox, 1993.; Feinburg, 1977.; Lange-Kuttner i Edelstein, 1995.; Machover, 1960.; Reeves i Boyette, 1983.; Rubenstein i Rubin, 1984.) Također, „Dječji vrtić Remetinec“, u Zagrebu, navodi kako djevojčice crtaju češće od dječaka pa su im grafomotorička postignuća bolja. („Dječji vrtić Remetinec“ Zagreb, 2014.)

6. Dječji crtež čovjeka i životinja

Svako dijete crta ono što je za njega važno. Većinom su to stvari, pojave i živa bića s kojima se svakodnevno susreće. U nastavku ćemo obraditi tijek razvoja crteža čovjeka i životinja kroz dob djeteta.

6.1. Čovjek

Djeca u dobi od dvije do četiri godine imaju spoznaju o čovjeku kao živome biću koje se kreće. Tada dolazi do usmjeravanja pažnje prema percepciji pa se na crtežima znaju pojavljivati manji krugovi u većemu krugu, odnosno oči na glavi te linije koje predstavljaju ruke i noge. Ipak, veliki krug ne predstavlja samo glavu, već i cjeloviti životni sustav dok manji krugovi, uz oči, predstavljaju i sposobnost percipiranja. (Belamarić, 1998.) Četverogodišnje će dijete primijetiti kosu i usta, no za oči će i dalje smatrati kako su simbol percepcije. „Članove svoje obitelji dijete doživljava kao nešto što živi i percipira.“ (Belamarić, 1998.:56) Usta i nos djeca primjećuju tek kasnije, osim ako nije riječ o inzistiranju. Također, dijete će obrise ruku i nogu postepeno uvrstiti u svoj crtež i to na način da će najprije nacrtati linije, a kasnije će dodati šake odnosno kružeće linije. Osim toga, šakama će dodati vibrirajuće linije kako bi naglasili sposobnost ruku. Trup se najčešće pojavljuje u radovima starije djece. Iako se obris kose primjećuje u radovima četverogodišnje djece, ona tek u starijoj dobi crtaju kosu prema vizualnim opažanjima.

Crtanje složenih simbola najčešće se javlja u dobi od četvrte do pete godine života. Krug, kao simbol cjelovitosti živoga sustava, zamjenjuje značenje glave. Također, razliku u spolu djeca prikazuju crtanjem različitih frizura i odjeće. Vrlo česta pojava u dječjim crtežima je transparentnost. Ona se javlja kada dijete crta ono što mu je poznato, a ne ono što trenutno vidi ispred sebe. Također, kada se u crtežima pojavi dio tijela koji je veći u odnosu na ostale, to znači da mu je on posebno važan. Na primjer, ljubav prema trčanju istaknut će povećanim nogama. (Belamarić, 1998.)

Nadalje, u dobi od pete do šeste godine, prilikom promatranja oblika, djeca primjećuju kako se čovjekova konstrukcija može promatrati s više strana. Podršku je potrebno pružiti

onoj djeci koja crtaju minijaturne oblike. Naime, može biti riječ o uplašenoj djeci. No, važno je naglasiti kako će takva djeca postepeno preći na oblike „normalnih veličina.“ Djeca ove dobi pokazuju interes i prema pokretima. Tako će osobu koja trči i skače nacrtati s rukama u zraku i jednom savinutom nogom. Lice crtaju s puno detalja, a neki od njih jesu: boja kose, šarenice u očima, otvorena usta, zubi, naočale, brkovi i dr. (Belamarić, 1998.)

6.2. Životinje

Djeca se u dobi od dvije do četiri godine često susreću sa životinjama. Obrisi njihovih životinja crtani su prema trenutnim vizualnim opažanjima koje predstavlja visoku sposobnost percipiranja i kvalitetan daljnji razvoj opažanja. Tada se javlja i zanimanje za životinjsko tijelo. Naime, dijete crta pticu sličnu čovjeku, no glavna će razlika između njih biti u perju. U dobi od pete do šeste godine „djeca otkrivaju nova viđenja, no ne zaboravljaju prijašnja.“ (Belamarić, 1998.:96) Nadalje, u ovoj se dobi pojavljuje interes za detaljima. Tako će, na primjer, hrapavu teksturu dijete prikazati cik-cak linijama. Dijete svoj put stvara onda kada istakne svoje izvorno viđenje i zato je vrlo važno dozvoliti mu prirodno razvijanje bez prevelike količine sugestija. (Belamarić, 1998.)

7. Emocije i dječje likovno stvaralaštvo

Prema Rezić (2006.), emocije se mogu definirati kao stanje uzbuđenosti koje nastaje kao reakcija na vanjski podražaj. Prepoznavanje i osvješčivanje emocija kod djece važno je za njihov zdrav razvoj i funkcioniranje tijekom života. (Gudek, 2012.) Šarančić (2013.) ističe kako je likovno stvaralaštvo sastavni dio čovjekova života sve od prapovijesti pa do danas, a ono može pozitivno utjecati na subjektivnu dobrobit čovjeka.

Likovnim se izražavanjem može poticati djetetov emocionalni razvoj. Točnije, crtanje djetetu pruža slobodu izražavanja i eksperimentiranje emocijama. (Škrbina, 2013.) Prema Gudek (2012.), procesom istraživanja unutarnjega svijeta i nevizualnim poticanjem, djeca otvaraju duh, razvijaju maštu te stvaraju usmjerenost prema prepoznavanju osobnih emocija. U likovnome izražavanju emocija, starija djeca često koriste raznolike apstraktne linije, a mlađa djeca doslovne značajke. Likovno stvaralaštvo može biti od velike koristi kada je u pitanju otpuštanje emocija kao što su tuga, nemir i strah. Također, ono može pridonijeti i ublažavanju emocionalne nelagode. S djecom je vrlo važno razgovarati o neizostavnim neugodnim osjećajima. Osim roditelja, veliku ulogu u učenju kontroliranja emocija ima i odgajatelj. „Dijete koje razumije i prepoznaje svoje osjećaje lakše će komunicirati i iskazati svoje potrebe.“ (Gudek, 2012...:5)

8. Priprema

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

PRIPREMA LIKOVNE AKTIVNOSTI

Kolegij: Metodika likovne kulture u integriranom kurikulumu 2

Nositelj kolegija: doc. art. Breza Žižović

Mentor (odgajatelj): Snježana Desančić

Student: Erna Halilović

OPĆI PODACI

Dječji vrtić „Pjerina Verbanac“ Labin

Student: Erna Halilović

Broj djece: 21

Dob djece: 3 - 7 godina

Psihofizičke karakteristike djece: 11 djevojčica i 10 dječaka

Odgojitelj: Snježana Desančić

Odgojna skupina: Kapljice

Lokacija aktivnosti: soba dnevnoga boravka

Datum izvedbe: 10. veljače 2023. i 17. veljače 2023.

STRUČNI PODACI

Prethodne aktivnosti: likovna radionica roditelja i djece koju provode odgajatelji u vrtiću

Cilj aktivnosti: razvijati likovno znanje i kreativnost crtačkom tehnikom flomasteri, samostalno izražavati misli i osjećaja, spoznati kakav je odnos između članova obitelji

Razvojne zadaće

- a) **Tjelesni, psihomotorički i zdravstveni razvoj** - poticati pravilno sjedenje na stolici, primjereni razmak glave od radne površine te omogućiti što više prirodnoga svjetla. Tijekom aktivnosti djeca će se brinuti o osobnoj higijeni, zaštititi odjeće i radne površine (neće šarati po stolovima i sebi samima). Izbjegavat će opasne, nepredvidljive i nepoželjne situacije (neće stavljati flomastere u usta).
- b) **Emocionalno-socijalni razvoj ličnosti** - poticati djecu na samostalno i slobodno izražavanje misli i osjećaja crtanjem svoje obitelji
- c) **Spoznajni razvoj** - poticati i stjecati različita iskustva i spoznaje o sebi i drugima (razgovor s djecom - kako se osjećaju nakon crtanja, što su i koga su nacrtali...)
- d) **Komunikacijsko-stvaralački razvoj** - poticati pozitivnu komunikaciju u razgovoru o obitelji

Motiv: vizualni (obitelj)

Likovni jezik

- a) likovni elementi: crta
- b) kompozicijska načela: proporcija

Likovno područje

- a) likovna tehnika: crtačka tehnika - flomaster
- b) materijali i pribor: papir (glatki), flomasteri u boji
- c) postupci: crtanje

Korelacija: psihologija

- Metode:**
1. Metoda razgovora
 2. Metoda demonstracije
 3. Metoda usmenoga izlaganja
 4. Metoda kombiniranja

Socijalni oblici rada: individualni, frontalni

PRIPREMA ODGOJITELJA ZA RAD

- a) Stručna priprema - Belamarić: Dijete i oblik
- b) Pedagoška priprema - artikulacija aktivnosti, izvori znanja u metodičkoj i didaktičkoj literaturi
- c) Tehnička priprema - sredstva i pomagala: papir, flomasteri u boji, štapići, ukrasi

ARTIKULACIJA AKTIVNOSTI

Uvodni dio aktivnosti

Uvodni dio započinjem razgovorom o obitelji. Prije početka razgovora pripremit ću sav potreban materijal i staviti ga na stolove za crtanje. Razgovor o obitelji odvijat će se na spužvastim strunjačama. Djeca će sjediti na strunjačama, a ja na maloj stolici kako bi me sva djeca dobro vidjela i čula. Moja će pitanja glasiti: „Znate li što je obitelj? Znate li tko čini vašu obitelj? Kako se zove, npr. mama, tata, brat, sestra, pas?“ Tijekom razgovora nastojat ću objasniti da je svaka obitelj posebna i drugačija (npr. nemaju svi iste članove obitelji). Nakon razgovora uputit ću djecu da sjednu za stolove.

Radni, glavni dio aktivnosti

- a) Nakon što su sva djeca sjela na predviđeno mjesto, dajem im uputu da nacrtaju svoju obitelj. Tijekom crtanja obilazim djecu i prema potrebi ponovno pojašnjavam zadatak
- b) Nakon što su djeca nacrtala svoju obitelj, svakome djetetu dajem „čarobni štapić“ (ukrašeni štapić za ražnjiće) kojim će svoju obitelj pretvoriti u životinje. Dakle, djeca će na drugoj polovici papira nacrtati svoju obitelj koja je pretvorena u životinje.

Završni dio aktivnosti

Nakon što sva djeca završe s crtanjem, obilazim svako dijete zasebno i postavljam mu pitanja: „Kako si nacrtao / nacrtala svoju obitelj?, Koga si sve nacrtao / nacrtala?, Zašto si nekoga nacrtao / nacrtala većeg / puno većeg od ostalih?, Zašto si tatu pretvorio / pretvorila u dinosaura?, Zašto si mamu pretvorio / pretvorila u rodu?“, Zašto si brata pretvorio / pretvorila u ribu?, Zašto si sestru nacrtao / nacrtala da gleda u drugome smjeru?“

8.1. Samoanaliza

U skupinu sam stigla prije djece kako bih pripremila centre aktivnosti. Nakon što su sva djeca stigla, aktivnost je mogla započeti. Sjeli smo u centar okupljanja i razgovarali o tome što je obitelj i tko sve čini njihovu obitelj. Sva su djeca aktivno sudjelovala u aktivnosti osim jednoga trogodišnjeg dječaka koji je dijete s posebnim potrebama. Nakon razgovora, uputili smo se u likovni centar u kojemu su bili papiri i flomasteri. Potpuno oduševljenje kod djece izazvali su „čarobni štapići“ koji su im pomogli članove obitelji pretvoriti u životinje. Tijekom same aktivnosti djeca su se počela polako emocionalno otvarati. Posebice bih izdvojila djevojčicu koja mi se povjerila i ispričala obiteljsku situaciju u koju ni odgajateljice nisu bile upućene. S obzirom na sudjelovanje gotovo sve djece, osim dječaka s posebnim potrebama, možemo reći kako je aktivnost uspješno prošla.

9. Interpretacija dječjeg crteža obitelji

Slika 5. Djevojčica, 4 godine i 10 mjeseci, „Moja obitelj“, flomaster

Izvor: Osobna arhiva

Crtež djevojčice odiše radošću. Svi se članovi obitelji osmjehuju, a ruke su im raširene. Tijekom rada, djevojčica je dobro raspoložena i smireno crta. Crtež njezine dobi pripada fazi „Ljudski oblici i početne sheme (4 do 6 godina)“. Spol članova ističe crtanjem frizura i različitim oblicima glave. Također, obilježena je linija neba, a svoju je obitelj djevojčica smjestila na označenu liniju tla. Na licu se nalaze oči, nos, usta i uši. Majci i sebi glavu je nacrtala u obliku „srca“, odnosno, na području čela dvije su linije pomalo zakrivljene. Nasuprot tome, tati je nacrtala okruglu glavu. Haljinu je obojala samo sebi, no razgovorom dolazimo do zaključka kako je to učinila bez posebnoga razloga. Sebe je smjestila u sredini papira pa možemo zaključiti kako se u svojoj obitelji osjeća sigurno i zaštićeno. Ipak, na crtežu je bliža majci pa možemo reći kako je njoj privrženija. Obitelj je zagrljena, a pored njih je kamera koja ih fotografira. Veliko ih sunce obasjava i grije, a nacrtano je i nekoliko srca. Jedno od njih posebno se ističe oblikom, bojom i veličinom. Na samome je

kraju crtanja djevojčica sama napisala svoje ime što je karakteristično za djecu navedene dobi.

Slika 6. Djevojčica, 4 godine i 10 mjeseci, „Moja obitelj pretvorena u životinje“, flomaster

Izvor: Osobna arhiva

U idućem je zadatku djevojčica nacrtala veliku bubamaru s puno točkica. Bubamaru je obojala njezinim stvarnim bojama. Tijekom crtanja, djevojčica je istaknula kako je njezina obitelj jedno. U ovome je slučaju to bubamara. Iz toga možemo zaključiti kako je riječ o sretnoj i skladnoj obitelji. Nadalje, ploha crteža nije u potpunosti obojana, a oblik bubamare nije pravilan.

Slika 7. Djevojčica, 6 godina i 6 mjeseci, "Moja obitelj", flomaster

Izvor: Osobna arhiva

Promatrajući ovaj crtež mogli bismo zaključiti kako je riječ o sretnoj zajednici. Međutim, razgovorom otkrivamo drugačije. Razliku u spolu djevojčica je istaknula različitim frizurama i odjećom. Ocu je, uz majicu, nacrtala hlače, a sestri, majci i sebi nacrtala je suknju. Lica su prepuna detalja. Usne su crvene boje, oči imaju trepavice, a naziru se i šarenice. Nos je izostavljen. Linije koje predstavljaju ruke obogaćene su prstima, dok linije nogu nemaju prste. Muškome članu obitelji nisu nacrtana stopala ni prsti. Mlađu je sestru nacrtala pored oca, a sebe pored majke. Na slici je vidljiv malen razmak između dviju sestara. Djevojčica ističe kako je svoju suknju obojala bojom sestrine majice i obrnuto. Na vlastitu je inicijativu počela govoriti o tome kako su otac i majka na crtežu udaljeni jedno od drugoga jer se više ne vole. Tijekom razgovora zaključujemo kako je riječ o paru koji je u tijeku rastave. U ponašanju i govoru djevojčice osjetio se nemir (zamuckivanje, lupkanje nogama o pod). Tijekom duljega razgovora, djevojčica je mirnije razgovarala, a u njezinome se ponašanju osjetilo olakšanje.

Slika 8. Djevojčica, 6 godina i 6 mjeseci, "Moja obitelj pretvorena u životinje", flomaster
Izvor: Osobna arhiva

Sljedeći je crtež djevojčica nacrtala jednakim hijerarhijskim rasporedom. Najprije je nacrtala žirafu, potom slijede lav, bubamara i slon. Sve životinje gledaju ulijevo. Otkrivanje profila karakteristično je za ovu dob. Majka je superiorna u odnosu na oca pri čemu možemo zaključiti kako je ona djevojčici emocionalno važnija. S obzirom na to da je lav iza žirafe, zaključujemo kako joj majka predstavlja neku vrstu sigurnosti i zaštite. Na pitanje zašto je sebe nacrtala kao lava, djevojčica odgovara: „Zato što sam ja lavica u obitelji, tako me svi zovu.“. Kao i u prethodnome crtežu, bliskost između dviju sestara uočavamo zbog maloga razmaka između životinja koje ih predstavljaju.

Slika 9. Djevojčica, 6 godina i 3 mjeseca, „Moja obitelj“, flomaster

Izvor: Osobna arhiva

Tijekom crtanja, djevojčica je vidno uznemirena. Na papiru prevladavaju tamne boje. Crtež je precizan i detaljan stoga možemo reći kako je riječ o pedantnome tipu djeteta. Crte su jake i debele. Oba roditelja imaju kratku kosu, no djevojčica je bojama i dizajnom odjeće uspjela prikazati tko je majka, a tko otac. Svaka osoba na crtežu ima zaokružene dlanove, odnosno prste, a stopala su pokrivena cipelama. Figura je oca na sredini papira što govori o njegovoj superiornosti. Tijekom razgovora, zaključujemo kako je riječ o paru koji je u procesu razvoda braka. Djevojčica je srcem željela istaknuti ljubav koju osjeća prema svojim roditeljima.

Slika 10. Djevojčica, 6 godina i 3 mjeseca, „Moja obitelj pretvorena u životinje“, flomaster
Izvor: Osobna arhiva

Na sljedećemu crtežu uočavamo drugačiji raspored. Otac je prikazan poput ptice koja stalno negdje leti i odlazi, ali se uvijek vraća svojoj kući. Majka se ovoga puta nalazi na sredini crteža i superiornija je u odnosu na oca. Djevojčica je sebe prikazala kao nilskoga konja koji gleda u smjeru suprotnome od majke i oca. Crte su jake i debele. Uznemirenost kod djevojčice uočavamo prilikom bojanja ploha. Oči uočavamo samo kod lika mačke.

Slika 11. Djevojčica, 7 godina i 8 mjeseci, "Moja obitelj", flomaster

Izvor: Osobna arhiva

Ovaj je crtež rad djevojčice iz Njemačke koja je u labinskome vrtiću na predškolskome programu kako bi naučila hrvatski jezik. Već na samome početku, djevojčica je pokazala veliki interes za aktivnost. Tijekom crtanja, primjećujemo kako djevojčica nepravilno drži flomaster. Crtež prikazuje sve likove u pokretu. Djevojčica i brat skaču, a mama i tata plešu. Lice je prepuno nepreciznih obrisa. Kod majke uočavamo trepavice, uši i nos nacrtan ravnom linijom. Ocu i bratu nos je nacrtala jednostavnom točkom. Svi su članovi obitelji smješteni uz donji rub papira. Djevojčica je najprije nacrtala majku, a zatim slijede otac, brat i ona. Djevojčica, poput četverogodišnjega djeteta, ravnim i jednostavnim linijama crta ruke, noge i prste.

Slika 12. Djevojčica, 7 godina i 8 mjeseci, "Moja obitelj pretvorena u životinje", flomaster
Izvor: Osobna arhiva

Drugi je crtež rasporedom znatno drugačiji od prethodnoga. Djevojčica je članove obitelji rasporedila po cijelome papiru. Majku je prikazala kao žirafu - vizualno superiorniju u odnosu na ostale čiji je smjer gledanja suprotan od ostalih likova. Konturnom je linijom prikazala likove brata, oca, ljubimca i sebe, dok je majku obojala žutom bojom. Time je željela istaknuti kolika je važnost majke u njezinoj obitelji. Brata je prikazala u liku moćnoga lava, a oca i sebe u likovima dviju mačaka. Crtež je obogatila likom njezina kućnoga ljubimca, psa Fredija.

10. ZAKLJUČAK

Likovno izražavanje i likovni jezik dio su svakoga čovjeka. Oni se sasvim spontano i prirodno razvijaju u najranijoj dobi. Kako se spontani razvoj ne bi narušio, vrlo je važno djecu motivirati bez nametnutih sugestija. Postoje različite faze pomoću kojih možemo provoditi likovni izraz, a one koje često koristimo jesu: črkaranje / šaranje, osnovni oblici, ljudski oblici i početne sheme te razvoj vizualne sheme. (Škrbina 2013.) U svome radu, mnogi psiholozi i terapeuti sve više koriste crtanje upravo zbog toga što sva djeca vole crtati i to čine vrlo često. Tijekom crtanja, djeca koriste maštu, uparenu s njihovim stvarnim životnim iskustvima te izražavaju potisnute emocije. Nadalje, crtež je kvalitetno komunikacijsko sredstvo jer pomaže djeci izraziti se na što bolji način čak i ako je riječ o mrlji na papiru. U svakoj takvoj mrlji krije se nečije „ja“.

S obzirom na provedenu aktivnost u skupini „Kapljice“, zaključujem kako je vrlo važno dopustiti djeci likovno se izražavati. Ona time razvijaju svoju osobnost, individualnost, kreativnost, maštu te pokazuju svoje emocionalne, kognitivne i motoričke poteškoće. Također, likovnim izražavanjem omogućujemo djetetu izražavanje potisnutih osjećaja i misli. Provedbom ove aktivnosti saznala sam jako puno o svakome djetetu. Djeca su krhka bića i svako ponašanje najbližih članova obitelji itekako utječe na njihove osjećaje i razmišljanja. Ona pažljivo slušaju i upijaju poput „spužve“ stoga je vrlo važno stalno razgovarati s njima. Ljubav, pažnja i razumijevanje glavne su značajke koje svako dijete treba osjetiti. Djeci je potrebno jako malo da izraze ono što osjećaju, a na odraslima je da im tu priliku i pruže.

LITERATURA

KNJIGE:

Belamarić, D. (1986.) *Dijete i oblik. Školska knjiga.* Zagreb

Bodulić, V. (1982.) *Umjetnički i dječji crtež.* Zagreb: Školska knjiga

Grgurić, N., & Jakubin, M. (1996.) *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje: metodički priručnik.* Educa.

Oaklander, V. (1996.) *Put do dječjeg srca: geštaltistički psihoterapijski pristup djeci.* Školska knjiga.

Škrbina, D. (2013.): *Art terapija i kreativnost (multidimenzionalni pristup u odgoju, obrazovanju, dijagnostici i terapiji).* Zagreb: Veble commerce

ONLINE ČASOPISI

Grbeša, I. (2020.) LIKOVNO IZRAŽAVANJE DJECE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU. *Varaždinski učitelj: digitalni stručni časopis za odgoj i obrazovanje*, 3(3), 56-69.

Kukovec, S. (2023.) DJEČJI CRTEŽ. *Varaždinski učitelj: digitalni stručni časopis za odgoj i obrazovanje*, 6(11), 883-887.

Rezić, L. (2006.) Emocionalni razvoj djeteta-Kako pomoći djetetu da se snađe s onim što se događa u njemu i oko njega?. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 12(45), 7-9.

Šarančić, S. (2014.) Dobrobiti likovnog stvaralaštva. *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 154(1-2), 91-104.

Šipek, B. (2015.) Kako komunicirati likovnim jezikom djece. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 21(79), 21-22.

Vidović, V. (2015.) Dječji crtež kao komunikacijsko sredstvo djeteta i odrasloga. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 21(79), 22-23.

MREŽNI IZVORI:

Dječji crtež, Katedra za zdravstvenu psihologiju. Pristupljeno: 15. srpnja 2023.
https://ldap.zvu.hr/~mirna/crtez_NOVO%202007.htm

Mihalić, S. (2013.) Crtam ti priču–dječji crtež. Pristupljeno: 20. kolovoza 2023.
<http://www.istrazime.com/djecja-psihologija/crtam-ti-pricu-djecji-crtez/>

Dječji crtež u predškolskoj dobi, Dječji vrtić Remetinec-Zagreb. Pristupljeno: 6. rujna 2023.
<https://vrtic-remetinec.zagreb.hr/UserDocsImages/psiholog/WEB-%20DJE%C4%8CJI%20CRTE%C5%BD%20U%20PRED%C5%A0KOLSKOJ%20DOB I.pdf>

POPIS SLIKA

Slika 1. Dječak, 2 godine i 4 mjeseca, flomaster.....	10
Slika 2. Djevojčica, 4 godine, „Tata i duga“, flomaster.....	11
Slika 3. Djevojčica, 5 godina i 9 mjeseci, „Kuća“, flomaster	12
Slika 4. Djevojčica, 6 godina i 1 mjesec, „Obitelj“, flomaster	13
Slika 5. Djevojčica, 4 godine i 10 mjeseci, „Moja obitelj“, flomaster	28
Slika 6. Djevojčica, 4 godine i 10 mjeseci, „Moja obitelj pretvorena u životinje“, flomaster	29
Slika 7. Djevojčica, 6 godina i 6 mjeseci, „Moja obitelj“, flomaster	30
Slika 8. Djevojčica, 6 godina i 6 mjeseci, „Moja obitelj pretvorena u životinje“, flomaster	31
Slika 9. Djevojčica, 6 godina i 3 mjeseca, „Moja obitelj“, flomaster	32
Slika 10. Djevojčica, 6 godina i 3 mjeseca, „Moja obitelj pretvorena u životinje“, flomaster	33
Slika 11. Djevojčica, 7 godina i 8 mjeseci, „Moja obitelj“, flomaster	34
Slika 12. Djevojčica, 7 godina i 8 mjeseci, „Moja obitelj pretvorena u životinje“, flomaster	35